

Változó regionális rend a Perzsa-öbölben?

A Changing Regional Order in the Persian Gulf?

N. Rózsa Erzsébet

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.4

Összefoglaló: A Perzsa-öböl térsége a Közel-Kelet és Észak-Afrika több szempontból is különálló alrégiója, amely a *Külügyi Szemle* e számának közel-keleti blokkjában vizsgált időszakban, 2020–2023 között a tágabban értelmezett térség folyamataiban új, a korábbiakhoz képest sokkal aktívabb és összetettebb szerepet játszik. A tanulmány a blokknak a Csicsmann László által írt bevezetőjében felvetett három fő téma – *gulfizáció*, a normalizáció és a palesztinkérdés – mentén kívánja a Perzsa-öböl belső dinamikáját elemezni.

Kulcsszavak: Perzsa-öböl, *gulfizáció*, normalizáció, Szaúd-Arábia, Irán, Izrael, palesztinok

Abstract: *The Persian Gulf, which is a – from several points of view – distinct sub-region of the Middle East and North Africa, in the period between 2020–2023 came to play a new, more active and more complex role in the wider region. The present paper aims to analyze the dynamics of the Persian Gulf along the three concepts/topics raised by László Csicsmann in the Introduction to the section: Gulfization, normalization, and the Palestinian issue.*

Keywords: *Persian Gulf, Gulfization, normalization, Saudi Arabia, Iran, Israel, Palestinians*

Bevezető

A Perzsa-öböl térsége a Közel-Kelet és Észak-Afrika több szempontból is különálló alrégiójaként rajzolható körül mind civilizációs, mind biztonságpolitikai szempontból. Miközben az ottani arab országok – különösen Szaúd-Arábia – az utóbbi években ismét az arab (szunnita) iszlám elismert képviselőiként lép(het)nek fel, mind az arab, mind a tágabban értelmezett iszlámmal kapcsolatos ügyekben, az Öböl – tulajdonképpen az iszlám előtti időszakig visszanyúlóan, illetve annak kezdetétől is – több civilizációs, politikai és biztonságpolitikai törésvonalat jelelni meg. Az északi és a keleti part több évezredes szervezett államisága kerül szembe a nyugati part kései, külső hatások alatt létrehozott területi államaival, ami egyben a letelepedett és a nomád életformák különbözőségét is tükrözi.

Eközben a háttérben máig ható relevanciával jelentkezik egyfajta, az ókorig visszavezethető kozmopolita szubkultúra, amelynek alapja a Perzsa-öbölnek a Hormuzi-szoros révén a tágabb világtengerek felé való nyitottsága.¹ Az olaj felfedezése egy újabb, modern elemet adott ennek a nyitottságnak vagy éppen kitérttségnek az értelmezéséhez.

A tanulmány a *Külügyi Szemle* e számának a közel-keleti blokkját felvezető, Csicsmann László által írt bevezetőjében felvetett három fő téma – *gulfizáció*, normalizáció és a palesztinkérdés – mentén kívánja a Perzsa-öböl belső dinamikáját elemezni, elsősorban a 2020–2023 közötti időszak helyi viszonyai vizsgálatá alapján, továbbá az ezt az időszakot (is) meghatározó iráni–szaúdi kapcsolatrendszer összefüggéseire fókuszálva.

A Perzsa-öböl adottságai

Ismert, hogy a Perzsa-öböl regionális alrendszerét egyrészt néhány külső hatalom – előbb Nagy-Britannia, majd az Amerikai Egyesült Államok –, másrészt a három nagy állam, Irán, Irak és Szaúd-Arábia, illetve az utóbbi által „vezetett” Öböl Menti Együttműködési Tanács (*Gulf Cooperation Council, GCC*) határozza meg. A térség mai rendjét (rendetlenségét?) így olyan események alakították ki, amelyekben a regionális szereplők mellett – ha változó mértékben is – külső aktorok (elsősorban az USA) jelentős szerepet játszottak. Jóllehet, az iráni iszlám forradalom (1979), az iraki–iráni háború (1980–1988), az iraki–kuvaiti válság, majd háború (1990–1991), végül a 2003-as iraki háború a szűkebb és a tágabb térségben zajlott, azonban a Washington vezette nemzetközi koalíciók (1991-ben és 2003-ban Irak ellen, valamint 2014-ben az Iszlám Állam ellen) az amerikai demokráciaterjesztés programját, illetve az Egyesült Államok „unipoláris pillanatát” tükrözték. Az „arab tavasz” eseményei (2011) már a Fehér Ház hátrébb lépésének a szándékát jelezték ugyan, azonban az Iszlám Állam elleni nemzetközi összefogás ismét azt a látszatot keltette, mintha az USA biztonsági garanciát nyújtó szerepe változatlan lenne. Az Irakból (2010), majd Afganisztánból (2021) történt amerikai kivonulás azonban – a Trump-adminisztrációnak a néhány térségbeli állam melletti elköteleződése ellenére – nyilvánvalóvá tette, hogy az amerikai érdeklődés fókuszában immár Kelet-Ázsia, azaz Kína áll, és az Öbölben végleg lezárult az Egyesült Államok „unipoláris pillanata”. Ez egyrészt megnyitotta a térséget más külső szereplők előtt, s így Washington „csak” az egyik, jóllehet még mindig igen jelentős aktor maradt. Másrészt nagyobb láthatóságot teremtett és további teret nyitott a regionális rend saját dinamikájának, az egyes állami és nem állami tényezők vetélkedésének, amelynek során proxy-színterek sora alakult ki (Irak, Szíria, Jemen).

A 2003-as iraki háború végletes és végzetes változást okozott, amennyiben Irakot regionális hatalomból proxyhadszintérré változtatta. Míg az országban a szunnita, a síita és a kurd közösségek együttélése az állam fennmaradásának és egyben maradásának a záloga, a Perzsa-öböl egészében a szektáriánus különbség/ellentét a szaúdi-iráni „hidegháború” fő narratívája lett.² A háború ugyanakkor azonosítani látszott az arab hódítás óta fennálló etnikai különbséget is: az Öböl menti arab országok egyben az arab világ keleti határát, a perzsa tudatú Iránnal való történelmi konfrontációs vonalát, az ókorig visszanyúló államiság és a modern területi államok értelmezési különbségét képviselik. A zarándoklat intézménye azonban – úgy Mekkába, mint az iraki és az iráni síita zarándokhelyekre – a „hidegháborús” korszakban is összekötő kapcsot jelentett a Perzsa-öböl államai között, még olyankor is, amikor a zarándokúton való részvétel – különböző okokból – átmenetileg lehetetlenné vált.³

A Perzsa-öböl tehát hagyományosan és történetileg is egy regionális biztonsági alkomplexumot, de egyben egy olyan civilizációs teret is jelent, amelyben a közvetlen térségen kívüli országok is helyet és befolyást keresnek. Történetileg az Egyesült Királyságot, majd a regionális biztonság garantálójának (*security provider*) szerepében fellépő Egyesült Államokat kell megemlíteni; de ismert, hogy a Szovjetunió/Oroszország, illetve az Övezet és Út Kezdeményezés (*Belt and Road Initiative*, BRI)⁴ keretében a Kínai Népköztársaság, valamint újabban pl. az India–Közel-Kelet–Európa Gazdasági Folyosó (*India–Middle East–Europe Economic Corridor*)⁵ tervével India is keresi ott a helyét. Katonai szempontból pedig olyan országok is megjelentek, amelyek korábban nem rendelkeztek katonai bázisokkal az Öbölben: Franciaország Abu-Dzabiban, Törökország Katarban állomásoztat katonákat.⁶

A „gulfizáció”, azaz a Perzsa-öböl térségének domináns szereplővé válása

A Perzsa-öböl regionalizálódása

Az 1970-es évek végére a Perzsa-öböl három, korábban az Egyesült Államokkal szövetséges államából⁷ kettő „elveszett” a Nyugat számára: Irak – arab szocialista államként – a Szovjetunió táborához csatlakozott, míg Irán az 1979-es iszlám forradalom következtében a „Gonosz tengelyének” részévé vált. Miközben az Egyesült Államok a „kettős feltartóztatás” politikájával próbálta a két országot a térségben elszigetelni, Irak lerohanta Iránt, így azok egy elhúzódó, nyolcéves háborúban lekötötték egymás figyelmét és erejét. Ezt a pillanatot használta ki a többi öbölállam – Szaúd-Arábia, Kuvait, Bahrein, Katar, az Egyesült Arab Emírségek (EAE) és Omán –, hogy létrehozzák az Öböl Menti Együttműködési

Tanácsot.⁸ A GCC tulajdonképpen az arab monarchiák regionális összefogása volt: részben az Irak és az Irán által terjeszteni kívánt ideológiákkal (arab nacionalista/baászista szocializmus, iráni síita iszlám modell), részben a két ország által támasztott katonai fenyegetéssel szemben. Ugyanakkor – különösen az öt kicsi állam részéről – a szervezet megalakításában szerepet játszott a gazdasági együttműködés lehetőségének a felismerése, valamint egy közös védelmi erő felállításának az igénye is. A *Peninsula Shield Force*⁹ azonban csak évekkel később jött létre, és máig az egyetlen jelentősebb művelete az „arab tavasz” bahreini megmozdulásaiban való részvétel volt.

A hidegháború végét és a Szovjetunió felbomlását követően – ha csak átmenetileg is – a Közel-Keleten (ahogy a világ más részeiben is) az Egyesült Államok maradt az egyetlen globális hatalom. A volt szocialista arab országok elvesztették az addigi „igazodási pontjukat” és támaszukat, ezért igyekeztek az Egyesült Államokhoz való kapcsolatukat újradefiniálni és az átalakuló rendszerben a helyüket megtalálni. Az 1991–1995 között zajlott arab–izraeli békefolyamatban Washington közvetítőként, Irak kuvaiti háborújában, majd 2003-ban pedig mint békekikényszerítő és *security provider* lépett fel. Mindez azonban elfedte azokat a belső folyamatokat, amelyek következtében az arab világon és a tágabb térségen belüli viszonyok lassan átalakultak. A 21. század elejére a Közel-Kelet és Észak-Afrika (*Middle East and North Africa*, MENA) erőközpontja Izrael, Törökország és Irán volt, miközben az „arab világ” soha nem látott egysége tovább foszladozott. A korábban vezető szerepet betöltő vagy maguknak azt vindikáló országok meggyengültek, illetve marginalizálódtak: Egyiptom kezdetben az Izraellel kötött béke miatt; Irak a kuvaiti, majd a 2003-as háború következményeként; Szíria pedig az Egyesült Államokkal való változatlan szembenállása, majd az „arab tavaszos” események okán.

A történelmi-földrajzi regionalizálódás az átalakulás során egyre láthatóbbá vált: az arab nacionalista élharcos, a tágabban értelmezett Levante mellett a Maghreb korábban sem játszott vezető szerepet az arabközi viszonyokban, míg az arab összefogást a nacionalizmussal és a szocialista arab országok harsány retorikájával azonosító perzsa-öbölbeli arab államok pedig meglehetősen visszafogott politikát gyakoroltak. Az 1973-as jom kippuri háborút követő olajválságban az öbölbeli arab országoknak is jelentős szerepük volt, akkor azonban még egyenként, az Arab Olajexportáló Országok Szervezete (*Organization of the Arab Petroleum Exporting Countries*, OAPEC) tagjaiként. Az ezredforduló azonban már jelezte azt a változást, amelynek következtében az Egyesült Államokkal szövetséges arab országok regionális csoportja kész lett szerepet vállalni összarab ügyekben is: így 2002-ben az arab országok képviselőiben Szaúd-Arábia terjesztette elő az ún. szaúdi/arab béketervet.¹⁰ A 2011-es „arab tavasz” eseményeiben, majd az Iszlám Állam előretörésének a megakadályozásában pedig a Perzsa-öböl arab országai már gazdasági, sőt katonai szerepet is vállaltak. Mindez

jól illeszkedett az Egyesült Államok kilépési stratégiájában (*exit strategy*) megjelent törekvéseibe, amelyek révén megpróbált hátrébb lépni, és az érdekei további biztosítása mellett kevesebb figyelmet és erőforrást fordítani a térségre. E stratégiában kiemelt szerep jutott (volna) a Perzsa-öbölnek, Irán elszigetelésének, valamint az arab öbölállamok és Izrael közötti nyilvános megbékélésnek.

Gulfizáció – az öbölországok versengése az arab világban és egymás között

A 2000-es években a Perzsa-öböl térsége a Közel-Keleten és Észak-Afrikában felértékelődött. Miközben az arab világ soha nem volt egységes, akkorra már politikai értelemben is egyre világosabban megtöredezett – részben, bár nem kizárólagosan az arab országokban a saját tehetetlenségük következményeként jelen levő frusztrációnak betudhatóan. Az Arab Liga és az arab országok évtizedeken keresztül képtelenek voltak elérni a különböző nemzetközi fórumokon a palesztinkérdés rendezését, illetve Izrael nukleáris fegyverképességének elítélését és a felszámoltatását. Másrészt, mintegy száz évvel az arab *ummán*ak [közösség] a nemzetközi jogilag elfogadott határok kialakításával történt feldarabolása után nyilvánvalóvá vált, hogy az eltelt idő alatt az arab államok a saját érdekeik mentén különböző utakat jártak és járnak. Az „arab egység” kötelező narratívája immár sokkal inkább az arabra mint a Korán nyelvére, a dicsőséges közös múltra és a közös kultúrára épül, mintsem egyfajta közös politikára. Emellett az is egyre világosabbá vált, hogy a MENA három nagy térségének – a Perzsa-öbölnek, a Levanténak és a Maghrebnek – az egymáshoz való viszonya jelentősen átrendeződött. Ebben szerepet játszottak a történelmi hagyományok ugyanúgy, mint a hidegháborút követő regionalizálódás – annak a felismerése és intézményesítése, hogy az egy térséghez tartozó államoknak közös érdekeik és gondjaik, esetleg fenyegetéseik vannak.

A *gulfizáció* ebben a kontextusban egyrészt az immár regionális csoportként (GCC) fellépő perzsa-öbölbeli arab országok vezető szerepét jelentette az arab világ, illetve az Arab Liga kereteiben. Ezek az államok – elsősorban Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek, de esetenként Katar is – igyekeztek a saját (vélt vagy valós) fenyegetettségérzésüket, illetve véleményüket a többi arab országra is ráerőltetni. Az ez irányú igényeiket a gazdasági és a pénzügyi hatalmukkal támasztották alá. Emiatt a három nem arab regionális hatalom az arab világban a Perzsa-öböl arab országainak az azokról kialakult véleménye szerint jelent/jelenik meg szövetségesként vagy ellenségként. Így az öbölállamok szempontjából Izrael egyre inkább nyíltan felvállalható partnerként, Törökország a térségben megjelent – előbb problematikus, majd mindinkább a megegyezést kereső – potenciális partnerként, míg Irán ellenségként tűnt fel.

Azonban miközben a *gulfizáció* azt a képet sugallja, mintha a Perzsa-öböl arab országai együttesen gyakorolnának hatást, valójában az a köztük folyó versengést is megtestesíti. Habár a csoportot általában egységesnek tételezzük – azonos/hasonló stratégiai célok mentén alakult, hasonló múltú, ideológiájú és berendezkedésű államok (törzsi monarchiák) szövetsége, a világ egyik legjelentősebb olaj- és gázkészletével rendelkezik, de a lakosság létszáma viszonylag csekély –,¹¹ az egyes országok létrejöttének a körülményei nagyon is különbözőek, ahogy a földrajzi fekvésük, a népességük, a nagyságuk és a határaikon túlnyúló kapcsolatrendszerük is. A szaúdi királyságot a szunnita iszlám radikális konzervatív *vahhábita* ideológiájával alapították, az első államalakulata a 18. században jött létre. Kuvait 1962-ben nyerte el – a britektől – a függetlenségét, de a bagdadi politikai gondolkodásban máig Irak részeként tartják számon, ami az 1991-es kuvaiti háborúban is megnyilvánult, amikor az országot Irak 19. megyéjeként annektálták. Az Egyesült Arab Emírségek, Katar és Bahrein a britek távozása után, 1971-ben nyerte el a szuverenitását, míg Omán a 18. század óta független, s a külső szereplőkkel a saját történelmi kapcsolatai és stratégiai helyzete alapján formálja a viszonyát.

A GCC-n belüli különböző politikai elképzelések a külvilág számára az „arab tavasz” folyamatában váltak ismertté és láthatóvá. Míg az akkori bahreini tüntetések leverésében a *Peninsula Shield Force* szaúdi és emírségi fegyveres erői segítettek,¹² addig Egyiptomban és Líbiában az öbölbeli országok légierővel vettek részt a harcokban, akár az egymással szemben álló felek támogatásával is.¹³ Az egyiptomi „arab tavasz” két forradalma közül az elsőben Katar politikailag és anyagilag is támogatta a Muszlim Testvérek soraiból érkezett Mohamed Murszi elnököt (2012–2013), az őt 2013-ban leváltó Abdel-Fattáh Szísi pedig Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel épített ki szoros kapcsolatot, és azok politikai és anyagi támogatását élvezte.

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács legnagyobb válsága mégis 2017-ben következett be, amikor Katart a többiek – más országok támogatásával – kiközösítették,¹⁴ sőt blokád alá helyezték: lezárták a légi és a tengeri útvonalait, valamint az egyetlen (Szaúd-Arábiával közös) szárazföldi határát. A kapcsolatok helyreállításának feltételéül szabott tizenhárom követelmény¹⁵ között szerepelt az al-Dzsazíra televízió kritikus adásainak a beszüntetése, valamint a Katarban élő és onnan hetente az iszlám világot megszólító, a Muszlim Testvérek ideológusaként elismert Júszejf al-Karadávi tevékenységének a leállítása és a prédikátor kiadatása. Bár a feltételeket Doha soha sem teljesítette, 2021-ben, az al-újai találkozón Katart visszafogadták az Öböl Menti Együttműködési Tanácsba.¹⁶ Az eredmény azonban egyrészt egyfajta katar nacionalizmus kialakulása lett, amelynek a középpontjában Tamím, a fiatal emír állt; másrészt

a kényszerű izoláció alatt az ország szorosabbra fűzte a kapcsolatait Törökországgal és Iránnal – annak ellenére, hogy az eredeti követelések között ennek tilalma is szerepelt. Ankara azóta is katonai bázist tart fenn Katarban. Ráadásul Donald Trump amerikai elnöknek is visszakoznia kellett, miután az első közel-keleti (szaúdi) útján Dohát a terrorizmus támogatásával vádolta meg. A külpolitikai tanácsadói azonban figyelmeztették, hogy az Egyesült Államok legnagyobb katonai bázisa – mintegy tízezer fővel – Katarban található.¹⁷

A 2000-es években úgy tűnt, hogy Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek – a vezetők új generációjának a személyes barátsága, valamint a vezetési és a gazdasági érdekek egybecsengése okán – egymáséhoz hasonló elképzelések mentén fognak együttműködni, mára azonban egyfajta szétfejlődés is megfigyelhető közöttük, elsősorban Jemen kérdésében. A 2015-ben együtt kezdett jemeni háborúból az EAE 2019-ben visszavonta a fegyveres erőit. Míg Rijád a nemzetközileg elismert jemeni kormányt támogatja, Abu-Dzabi az elszakadást hirdető Déli Átmeneti Tanácsot (*Southern Transitional Council*). Miközben Szaúd-Arábia fegyverszünetről tárgyalt a húsz felkelővel, az EAE, úgy tűnt, kimaradt az egyeztetésekből.¹⁸ Valószínűleg Bahrein az, amely a legszorosabban Szaúd-Arábiához igazítja a saját politikáját, aminek a fő okaként általában a népesség összetételét jelölik meg: a lakosság mintegy 90 százaléka ugyanis síita, miközben az uralkodócsalád maga szunnita. Így gyakran felmerül az ország vezetésében, hogy Irán a bahreini síitákat támogatja.

Törökországnak a térségbeli katonai megjelenése megerősítette azt a kihívást, amelyet az Erdoğan-kormányzat Szaúd-Arábiával szemben támaszt: míg a szaúdi-iráni hidegháború retorikájában gyakran szerepelt a szunnita-síita vallási különbözőség, Recep Tayyip Erdoğan iszlamizmusa a szunnita iszlámon belül kerül szembe a szaúdi vahhábita értelmezéssel.

Gulfizáció – Irán „démonizálása” a térségben és globálisan

Az átalakuló közel-keleti rendben a *gulfizáció* másik meghatározó eleme az Egyesült Államok által az Irán kapcsán sulykolt ellenségkép kialakulása és továbbprojektálása lett. Mint már arról korábban szó volt, a Perzsa-öböl „hagyományos” képlete az Irak–Irán–Szaúd-Arábia alkotta regionális hatalmi háromszög függvénye volt, így Irak 2003-as „kikapcsolásával” a térség Szaúd-Arábia és Irán vetélkedésének a színtere maradt. Az amerikai és az Egyesült Államok szövetségeseiként a szaúdi külpolitikának az Irán teljes elszigetelésére irányuló – különösen Donald Trump elnöksége alatt felerősödött – törekvése mellett a 21. század második évtizedére egyfajta hidegháború alakult ki Szaúd-Arábia és Irán között,¹⁹ amely azonban a Közel-Kelet és Észak-Afrika más, ún. proxyhad-színterein – Irakban, Szíriában, Jemenben – zajlott.

Bár az Irán által szervezett „Ellenállás Frontja” – Irak, Szíria, a libanoni Hezbollah és a Hamász – nem Szaúd-Arábia, hanem az Egyesült Államok által képviselt rend és Izrael ellen irányult, a tevékenységük szaúdi érdekeket és politikai elképzeléseket is sértett.²⁰ Ugyanez mondható el a különböző, szintén iráni szervezésben létrejött fegyveres csoportok, milíciák hálózatáról, amelyek mintegy „előretolt elrettentésként” kívánják Irán biztonságát Washingtonnak az országgal szembeni törekvéseivel szemben – „arab NATO”, Ábrahám-megállapodások, az Egyesült Államok és Izrael szövetsége – megvédeni.

Irán démonizálásának azonban megvannak a földrajzi és a politikai korlátai. Az általa létrehozott koalíció területe nagyjából Iránra és a Földközi-tenger keleti partjára (Izrael közvetlen környezetére) korlátozódik, ami kiegészül Jemennel, amely azonban egészen más politikai megfontolás okán került a képletbe. Az ország ugyanis távol esik az iráni kül- és biztonságpolitika fókuszától, és a Szaúd-Arábia által indított jemeni háború nyújtotta azt a lehetőséget, hogy a szaúdi-iráni hidegháborúban Jemen Szaúd-Arábiát segítsen lekötni. A síta összetartozás ideológiája inkább csak egy pragmatikus politikai narratíva volt, hiszen míg Iránban 1501 óta államvallás a tizenkettes sía, addig a jemeni húszik az ún. zaidita vagy ötös síához tartoznak.

Az iráni ellenségképnek politikai korlátai is vannak: a különböző arab országok, elsősorban az öbölbeli arab államok Iránhoz való viszonya igen különböző. Kuvait számára, amely még mindig őrzi az 1991-es iraki-kuvaiti háború emlékét, Irán nemcsak vallási-ideológiai fenyegetés, hanem – a bűsheiri atomerőmű biztonságos működése kapcsán – biztonsági (*safety*) kérdés is. Katar a Perzsa-öböl altalajában közös gázmezőt termel ki Iránnal,²¹ ami nemcsak feltételezi, de egyenesen ki is kényszeríti az együttműködés bizonyos szintjét a két ország között. Ráadásul a katari elszigetelődés idején Törökország mellett Irán volt az, amely az ország „segítségére” sietett: a tengeren és a légtérben is kijáratot biztosított neki. Omán pedig hagyományosan a békéltető szerepét kívánja betölteni, ezért nem vállalta az Irán-ellenes szaúdi politikával való azonosulást. Az Egyesült Arab Emírségek, amely miközben a retorikájában és látványosan is Irán ellen foglalt állást, és Szaúd-Arábiához csatlakozott, addig nem hivatalosan komoly szerepet játszott és játszik az Irán felé zajló – látható és láthatatlan – kereskedelem közvetítésében.

Irán regionális megítélése tehát az amerikai szándékok ellenére is óvatosan különböző, miközben nyíltan egyik öbölbeli arab állam sem kíván vele szorosabb kapcsolatot vállalni – nem utolsósorban a Washingtonhoz fűződő kapcsolataik és a feltételezett amerikai védőernyő miatt. Mindeközben pedig az Obama- és a Trump-elnökség után immár a Biden-adminisztráció is következetesen a Közel-Kelet helyett az Ázsiára való koncentrációt hangoztatja, s az amerikai védőernyőt 2019-ben látványos presztízsvesztésig is érte, amikor a szaúdi

Khurajsz (Khurays) és Abkajk (Abqaiq) olajmezőt és olajfinomítót drónok támadták meg – vélhetően az Irán támogatását élvező jemeni húszik részéről. Bár az Egyesült Államok továbbra is elkötelezte magát Szaúd-Arábia biztonsága mellett, az csak a retorika szintjén maradt, ami – legalábbis részben – az amerikai Kongresszus miatt történt, amely ellenezte, hogy Szaúd-Arábiának fegyvereket adjanak el, illetve csapatokat telepítsenek az országba. De maga Donald Trump is visszakozott az esetleges, egy amerikai drón lelövésére választ jelentő Irán elleni támadástól.²²

A 2020-as évek elejére az is nyilvánvalóvá vált, hogy az öbölbeli arab országok nem mindig vagy nem teljes mértékben képesek az akaratukat a többi arab országra ráerőltetni. Miközben az afrikai arab államok megszakították a diplomáciai kapcsolataikat Iránnal és/vagy Katarral, ha a szaúdi politika úgy kívánta,²³ néhányan (pl. Egyiptom) egy bizonyos határon túl nem voltak hajlandók az Irán-ellenességben vezető szerepet játszani, inkább visszafogottak maradtak. Libanonban pedig komoly ellenállást váltott ki, amikor az ország miniszterelnökét, Szaad Harírit a Szaúd-Arábiában tett látogatása (odarendelése?) alatt Rijád a televízió élő egyenes adásában mondatra le.²⁴ Később francia közbenjárásra (nyomásra) Harírit hazaengedték, de az eset jól mutatta a szaúdi regionális politika korlátait.

A normalizációs folyamat

Az Egyesült Államoknak a térségbeli egyedüli külső hegemónként betöltött szerepének a meggyengülése, az amerikai kivonulás, illetve a védelmi ernyőbe vetett bizalom megingása, valamint a regionális szereplők hatalmi viszonyainak az átrendeződése következtében 2020-ban egy páratlan normalizációs folyamat indult el a Perzsa-öbölben (is). Ebben szerepet játszott az a felismerés is, hogy a kapcsolatrendszerek nem feketék és fehérek, s nem kizárólagosak.²⁵ A relációk sokrétűségének a felismerése és elfogadása lehetőséget teremtett arra, hogy az egyes kérdésekben szemben álló országok más ügyekben – a közös érdekeik mentén – együttműködjenek.

A normalizációs folyamatok a Perzsa-öbölben három szinten is jelentkeztek: egyrészt az arab országok között, amikor Katar visszafogadták a GCC-be; másrészt az Öböl két partja, az arab országok, de elsősorban Szaúd-Arábia és Irán között; harmadrészt a régió más hatalmainak az öbölbeli országokhoz fűződő viszonyában.

A Katar és az Öböl Menti Együttműködési Tanács többi országa közötti, a 2021-es al-úlai találkozón történt kiegyezés részben annak az elismerése volt, hogy Dohát nem sikerült a GCC feltételeinek az elfogadására kényszeríteni. Másrészt arra a felismerésre épült, hogy a Katar által a szűkebb és a tágabb térségben vállalt közvetítői szerep találkozott a külső hatalmak szándékaival,

elsősorban az Egyesült Államok óvatosan épülő *exit strategy*jával. Mindezek eredőjében a Perzsa-öböl térségének – benne az energiahordozók szállítási útvonalainak – a biztonsága állt, miközben az öbölbeli arab országok egyetértése és együttműködése elengedhetetlen feltételnek tűnt az Iráni Iszlám Köztársasággal szemben kialakítandó „egységfront” fenntartásához. (Szíriának az Arab Ligába és az arab államok tágabb közösségébe történt visszafogadása már más megítélés alá esik, amennyiben Szíria Irán „ellenállási frontjának” fontos elemét képezi.)

Szaúd-Arábia és az Iráni Iszlám Köztársaság viszonya az 1979-es iszlám forradalomtól kezdődően meglehetősen változó volt és maradt, amely az ellenszempontoktól és a proxyháborús helyzetektől a pragmatikus együttműködésig terjedt. Az elmúlt éveket azonban az elemzők egyenesen szaúdi-iráni hidegháborúként emlegették,²⁶ annak ellenére, hogy a két állam valójában egymás léteire nem jelent fenyegetést (de még csak komoly veszélyt sem). A versengésük azonban a térségben meghatározóvá vált,²⁷ aminek a hátterében több ok is állt. Szaúd-Arábia és Irán homlokegyenest eltérően vélekedett az öbölbeli amerikai (katonai) jelenlétről: míg az előbbi védőernyőt, az utóbbi a rendszerét leváltani akaró fenyegetést látott benne. A jemeni háború és Iránnak a térségbeli tevékenysége, különösen a különböző milíciákból szervezett hálózata egyfajta hidegháborús fenyegetésként tűnt fel Szaúd-Arábia számára.

A két állam diplomáciai közeledését, úgy tűnik, a már említett szaúdi olajmező és olajfinomító elleni támadás (2019) indította el.²⁸ A háttérben folyt tárgyalásokról kevés információ szivárgott ki, de amikor 2020 legelején a bagdadi repülőtérről éppen távozó Kászem Szolejmáni iráni tábornokot egy amerikai légitámadás során likvidálták, Ádil Abdul-Mahdi iraki miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy Szolejmáni épp az Irak által közvetített szaúdi-iráni kezdődő közeledés miatt érkezett Bagdadba.

2023 tavaszáig legalább öt szaúdi-iráni tárgyalási fordulóra került sor – részben Bagdadban, részben Ománban –, így a 2023 márciusában Pekingben bejelentett megállapodásuknak nem kellett volna olyan nagy meglepetést keltenie. A megegyezés létrejöttében szerepet játszhatott a tény, hogy a két ország „proxyhadszínterein” – Szíriában és Jemenben – viszonylagos nyugvópontonra jutottak az események. A két fél első lépésként a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről állapodott meg, de annak valós tartalmáról egyelőre nagyon keveset lehet tudni,²⁹ bár azóta további diplomáciai gesztusok is történtek: az iráni elnök, Ebrahim Raiszi Rijádba, míg a szaúdi külügyminiszter Teheránba látogatott. Sőt, szaúdi és iráni magas rangú védelmi tisztviselőknél az esetleges katonai együttműködésről szóló tárgyalásairól is érkeztek hírek.³⁰

A 2023 márciusában kötött szaúdi-iráni megállapodás azonban, úgy tűnt – még ha vélhetően csak átmeneti jelleggel is –, hogy nagy csapást jelent a Perzsa-öbölben folyamatban lévő harmadik normalizációs folyamatra, az erőteljes amerikai diplomáciai nyomás mellett éppen tárgyalat szaúdi-izraeli Ábrahám-megállapodásra. Emlékezetes, hogy 2020-ban két arab öbölállam, az Egyesült Arab Emírségek és Bahrein már megkötötte az ún. Ábrahám-megállapodást Izraellel, ám azt a legtöbb arab állam a 2002-es szaúdi arab béketerv elárulásaként értelmezte, annak ellenére, hogy cserébe Izrael „átmenetileg” felfüggesztette a 2020 nyarán Benjamin Netanjahu által többször is meghirdetett tervet, Ciszjordánia annektálását. Habár 2020 végéig még két arab állam, Marokkó és Szudán is Ábrahám-megállapodást kötött Izraellel, a sor végül – az amerikai és az izraeli várakozások ellenére – nem folytatódott. Az arab öbölországok közül Kuvait határozottan elutasította az Ábrahám-megállapodásokat,³¹ míg Katar – annak ellenére, hogy nem hivatalosan kapcsolatokat tart fenn Izraellel – kritizálta azokat, és változatlanul kitart a szaúdi arab béketerv mellett.³² Hasonlóan nyilatkozott Szajjid Badr Ál-Bú-Szaídi ománi külügyminiszter is: „nem mi leszünk a harmadik öbölbeli állam, amely normalizálja a kapcsolatait Izraellel”.³³ (Omán az 1970-es évek óta tart fenn kapcsolatokat Izraellel.)

2023 elején azonban úgy tűnt, sikerül a GCC legnagyobb országát, az arab államok legbefolyásosabbját, Szaúd-Arábiát is rávenni az Izraellel való megállapodásra. A terv tulajdonképpen illeszkedett a Trump-, majd a Biden-kormányzat azon politikai elképzelésébe, hogy az arab tömb kapcsolódjon össze Izraellel egy Irán-ellenes szövetségben – különösen, mivel az erőfeszítések ellenére sem sikerült Teheránnal az atomalku (*Joint Comprehensive Plan of Action*, JCPOA) folytatásáról megállapodni. A szaúdi-izraeli Ábrahám-megállapodás azonban minden erőteljes diplomáciai nyomás ellenére sem jött létre, amiben nagy szerepe volt annak is, hogy sem a két fél, sem az Egyesült Államok nem állt készen az alku egyes követeléseinek a teljesítésére.³⁴ Pedig Izrael a megállapodással az arab országok és a Perzsa-öböl legbefolyásosabb arab országának az elismerését nyerné el. Ennek az elősegítése (kikényszerítése) az Egyesült Államoknak is nagyobb mozgásteret biztosítana az izraeli politika befolyásolására. Ugyanakkor a szaúdi követeléseket sem Izrael (palesztin állam), sem az Egyesült Államok (valós védelmi garancia és a legmodernebb fegyverek Szaúd-Arábiának, valamint egy civil célú nukleáris program) nem tudja teljesíteni. (Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a szaúdi-izraeli egyeztetésekkel kapcsolatban általában közeleddről beszéltek ugyan, az egyes résztvevők feltételei és belpolitikai folyamatai miatt azonban inkább hosszás, elhúzódo tárgyalásokra lehetett számítani, mintsem hirtelen áttörésre. Ennek ellenére úgy vélem, hogy bár a tárgyalások most megszakadtak, a felek érdekei változatlanok maradtak, így előbb-utóbb az egyeztetések újraindítása várható, esetleg a korábbiaktól eltérő feltételekkel.)

A palesztinkérdés

A palesztinkérdés 2023. október 7-én mindezek – a *gulfizáció*, Irán démonizálása és a normalizáció – eredőjében és komplex együtt hatásában jelentkezett, és tulajdonképpen az egész világot meglepte, hogy az elsöprő erejével mind a kínai–tajvani feszültséget, mind az orosz–ukrán háborút háttérbe szorította.

Ismert, hogy az amerikai elnökök sora próbálkozott – általában az első ciklusuk elején – az arab–izraeli, majd a palesztin–izraeli konfliktus megoldásával, és hogy a hivatalos nemzetközi álláspont ma is a kétállamos megoldás, azaz – tulajdonképpen visszatérve az ENSZ 1947-es megosztási tervéhez – a Palesztina nevű volt brit mandátumterületen egy zsidó és egy palesztin állam egymás mellett élése lenne.

A palesztin állam létrehozása érdekében számtalan állásfoglalás született az elmúlt évtizedek alatt, amelyek közül a 2002-ben előterjesztett szaúdi arab béketerv – egyfajta szaúdi „felelősségvállalásként” – a *gulfizáció* egyik kezdeti jelenségeként értelmezhető. Azonban az utóbbi időkben – nagyrészt a közös arab álláspont és a béketerv sikertelensége, valamint a közös arab akarat kifáradása miatt – a palesztinkérdés regionális és globális jelentősége csökkent, a kétállamos megoldás narratívája kiüresedett, és a palesztinkérdés tulajdonképpen lekerült a nemzetközi és a regionális napirendekről. Úgy tűnt, a térség egyéb folyamatai (az „arab tavasz” és annak következményei, az Iszlám Állam, a Covid19, a migráció) sürgetőbb kihívásokat jelentettek mind a regionális, mind a térségben érdekelt és jelen lévő globális aktorok, de a nemzetközi közösség egésze számára is. Így önmagában a konfliktus kezeletlensége, a (palesztin) államiság hiánya nem akadályozta a bi- és multilaterális kapcsolatok kialakulását az arab világ és Izrael között, különösen amiatt, hogy az átmenetileg unipolárisnak tűnt rendben az Egyesült Államok kifejezetten szorgalmazta, sőt „jutalmazta” is az Izraellel nyilvános kapcsolatot vállaló arab országokat.³⁵

Az Ábrahám-megállapodásoknak azonban – a végrehajtás mellett – kezdetől fogva az volt a nagy kérdése, hogy vajon egy komolyabb izraeli–palesztin konfrontáció esetén a részes arab országok fent kívánják-e, fent tudják-e azokat tartani. Mindez különös jelentőségre tett szert az izraeli belpolitika erőteljes jobbra tolódásának a fényében, hiszen az izraeli telepések területfoglalását támogató izraeli kormányok egyre inkább elzárkóztak a nemzetközi közösségben még mindig megfogalmazott céltól, a kétállamos megoldástól. A 2021-es palesztin–izraeli összecsapás, amelynek a kezdetét a zsidó telepéseknek a jeruzsálemi palesztin lakosok elleni atrocitásai, valamint az izraeli rendőröknek az al-Aksza mecsetben/mecsetnél imádkozó palesztinokon való rajtaütése jelentette,³⁶ már előrevetítette a további fegyveres erőszak lehetőségét, valamint a Hamász szerepvállalását is.

A 2023. október 7-i terrorcselekmények ebben a kontextusban a váratlan-ságuk ellenére is várhatóak voltak, sőt utólag számos olyan hír látott napvilágot, amely szerint az izraeli hírszerzés kapott is információkat egy, a Hamász által indítandó esetleges csapásról. Az izraeli válaszreakciók – különösen azok súlyossága – azzal a következménnyel jártak, hogy az Izraellel korábban Ábrahám-megállapodást kötött arab országok kénytelenek a kétoldalú kapcsolatokat felfüggeszteni, a szaúdi–izraeli tárgyalások pedig megszakadtak. Ennek ellenére az öbölbeli arab országok reakciói különbözőek voltak. Tekintettel az áldozatok igen nagy számára (1200 fő), illetve a túszejtésre (mintegy 240 túszerült a Hamász fogságába), az akció kezdetben több öbölállam részéről óvatos, inkább az erőszak potenciális eszkalációját vizionáló megjegyzéseket váltott ki. Azonban az első gázai kórházat (al-Ahli) ért támadás után – részben az arab közvélemény hatására – a politikai elit részéről is egyre erőteljesebb lett az Izrael-ellenes retorika. Míg Szaúd-Arábia, Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek és Omán mindkét oldal részéről elítélte az erőszakot, Irak és Kuvait kizárólag Izraelt bírálta, miközben Irán változatlanul a Hamászt támogatta. A politikai elitnek azonban igen nehéz helyzetben vannak: a felmérések szerint a Perzsa-öböl közvéleményének mintegy 79 százaléka már az Ábrahám-megállapodások megkötésekor is összarab ügynek tartotta a palesztinkérdést, ugyanakkor 82 százalékuk ellenezte, hogy a hazája elismerje Izrael Államot.³⁷ 2022-re a Perzsa-öbölben az Ábrahám-megállapodások megítélése a kezdetekhez képest jelentősen romlott, az immár négy hónapja zajló izraeli–gázai háború pedig tovább rontja a helyzetet.

Érdekes módon, az öbölbeli arab kormányokat ez a kényszerű patthelyzet – hogy jelenleg egyikük sem folytathatja az Izraellel való kapcsolatépítést – a köztük levő viszony szorosabbra fűzésére készítette, egyfajta komplementaritást kialakítva. Miközben a Perzsa-öböl stabilitását és biztonságát érintő kérdésekben minden (öbölbeli) arab szereplő „visszatért a szaúdi ernyő alá”,³⁸ egyfajta munkamegosztás is kialakult: Szaúd-Arábia felvállalta az arab és iszlám világ vezetőjének a politikai szerepét, míg Katar a humanitárius segítségnyújtás és a túsok szabadon bocsátásának a közvetítőjeként tevékenykedik, s egyidejűleg az Egyesült Arab Emírségekkel is egyeztetést folytat.³⁹

Konklúzió

A 2023. október 7-i Hamász-akció, majd az izraeli válaszként megindított háború, úgy tűnik, egy csapásra véget vetett az utóbbi években zajlott normalizációs folyamatoknak, de legalábbis annak a képzetnek, hogy a térségbeli országoknak (illetve a politikai elitjeiknek) a kiegyezése és egymás mellett létezése a palesztinkérdés rendezése nélkül is lehetséges. Az arab, a muszlim, az afrikai,

sőt a globális Dél közvéleményének az elsöprő erejű megmozdulása mindenkit meglepett, még akkor is, ha a vélhetően elhúzódó gázai háború az idő múltával egyfajta kifáradáshoz vezet majd. Ugyanez azonban az Izraellel Ábrahám-megállapodást kötött országok vezetőit két tűz közé szorítja, hiszen 2020-ban a megállapodást igazoló érv éppen a palesztinkérdéshez kapcsolódott.

Mindezek ellenére, bár az Ábrahám-megállapodások pillanatnyilag „befagytak”, sőt nagyköveteket hívtak vissza, eddig azokat senki sem mondta fel. Sőt, a szaúdi–izraeli megállapodás lehetősége sem szűnt meg, bár a bizonytalan távoli jövőbe tűnt. A napirendjén ugyanazok a kérdések, szaúdi feltételek szerepelnek, de a sorrendjük jelentősen megváltozott: az első helyre a palesztinkérdés került.

A Perzsa-öbölben a gázai háború csak látszólag teremt egyetértést. Miközben a palesztin civil lakosság védelmében, a tűzszünet és a humanitárius segítségnyújtás kérdésében egyeznek az álláspontok, az Izraellel kapcsolatos vélemény továbbra is nagyon különbözik: az EAE óvatos kivárásától kezdve a közvetítést előtérbe helyező katari és ománi állásponton keresztül az iráni elutasításig terjed. Az öbölbeli arab államok azonban, úgy tűnik, a véleménykülönbségek ellenére egy új egyetértést, egyfajta munkamegosztást alakítottak ki a közös érdek, a régió stabilitása érdekében. Mindeközben az Egyesült Államoknak a térségbeli katonai jelenléte továbbra is ütköző érdekeket generál/tart fenn. Márpedig, ha korlátozott mértékben is, de az USA-nak annak ellenére vissza kellett térnie a térségbe (hadihajók felvonultatása Izrael, illetve a Gázai övezet partjainál, új biztonsági megállapodások kötése a Perzsa-öböl arab államaival), hogy inkább hátrébb szeretett volna lépni a térségből.

Jegyzetek

- 1 N. Rózsa Erzsébet: „Iráni közösségek a Perzsa-öböl arab államaiban”, *Eurázsia Szemle*, 2., no. 4. (2022): 26–42.; Potter, Lawrence G.: „Society in the Persian Gulf: Before and After Oil”, *CIRS Occasional Paper*, no. 18. (2017).
- 2 Khouri, Rami: „The Saudi–Iranian Cold War”, *Belfer Center*, <https://www.belfercenter.org/publication/saudi-iranian-cold-war> (a letöltés ideje: 2011. október 19.).
- 3 Emlékeztet az 1987-es mekkai incidens, amikor iráni zarándokok szaúdi biztonsági erőkkel ütköztek össze, s négyszáz zarándok vesztette életét.
- 4 *The State Council, The People’s Republic of China*, „The Belt and Road Initiative”, <http://english.www.gov.cn/beltAndRoad/> (a letöltés ideje: 2023. augusztus 4.).
- 5 *The White House*, „Fact Sheet: World Leaders Launch a Landmark India–Middle East–Europe Economic Corridor”, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/09/09/fact-sheet-world-leaders-launch-a-landmark-india-middle-east-europe-economic-corridor/> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 9.).
- 6 „France’s first permanent overseas military installations outside its former colonies in Africa in 50 years, reflecting a shift in national security strategy in which Sarkozy has

- put less emphasis on traditional African allies and more on the Persian Gulf and the Indian Ocean.” Cody, Edward: “France Opens First Military Base in Persian Gulf Region”, *The Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/05/26/AR2009052602994.html> (a letöltés ideje: 2009. május 27.); *Defence Talk*, „France Opens Military Base in the Persian Gulf”, <https://www.defencetalk.com/france-opens-military-base-in-persian-gulf-19242/> (a letöltés ideje: 2009. május 27.); *The Washington Institute for Near East Policy*, „Turkey’s New Base in Qatar”, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-new-base-qatar#:~:text=In%20December%2C%20Ankara%20announced%20that%20it%20will%20establish,able%20to%20project%20power%20in%20the%20Persian%20Gulf> (a letöltés ideje: 2016. január 11.).
- 7 Emlékeztet, hogy az 1955-ben kötött, majd 1979-ben felszámolt ún. bagdadi paktumnak Pakisztán, Törökország és az Egyesült Királyság mellett Irak és Irán is a tagja volt. *Congressional Research Service*, „Cooperative Security in the Middle East: History and Prospects”, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11173> (a letöltés ideje: 2019. április 11.).
  - 8 Az Öböl Menti Együttműködési Tanács honlapja: *Gulf Cooperation Council*, <https://www.gcc-sg.org/en-us/Pages/default.aspx>.
  - 9 *Britannica*, „Gulf Cooperation Council”, <https://www.britannica.com/topic/Gulf-Cooperation-Council#ref1262394> (a letöltés ideje: 2024. január 27.); N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása* (Budapest: Osiris – KKI, 2015), 147–150. o.; *Al-Arabiyya News*, „GCC Troops Dispatched to Bahrain to Maintain Order”, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141445.html> (a letöltés ideje: 2011. március 14.).
  - 10 *BBC News*, „Text: Arab Peace Plan of 2002”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1844214.stm (a letöltés ideje: 2005. március 22.).
  - 11 Ld. a tanulmány végén lévő táblázatot.
  - 12 A műveletben ezer szaúdi katona és ötszáz EAE-beli rendőr vett részt. N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz*, 147–150. o.
  - 13 Uo., 164–169. o.
  - 14 2017-ben Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, a Maldív-szigetek, Mauritánia, Szenegál, Dzsibuti, a Comoros-szigetek, Jordánia és a Tobruk székhelyű líbiai, valamint az Abed Rabbo Manszúr Hádi vezette jemeni kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Katarral. Cordesman, Anthony H.: „Gulf Security: Looking beyond the Gulf Cooperation Council”, *CSIS*, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/171213_GCC.pdf (a letöltés ideje: 2017. december 12.).
  - 15 *Al-Jazeera*, „Arab States Issue 13 Demands to End Qatar–Gulf Crisis”, <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/12/arab-states-issue-13-demands-to-end-qatar-gulf-crisis> (a letöltés ideje: 2017. július 12.).
  - 16 *The New York Times*, „Gulf States Agree to End Isolation of Qatar”, <https://www.nytimes.com/2021/01/05/world/middleeast/gulf-qatar-blockade.html> (a letöltés ideje: 2021. január 5.); Coates Ulrichsen, Kristian, Harb, Imad K., Jahshan, Khalil E., Macaron, Joe és Whitson, Sarah Leah: „The GCC Reconciliation: An Assessment”, *Arab Center Washington DC*, <https://arabcenterdc.org/resource/18767/> (a letöltés ideje: 2021. január 21.).
  - 17 *Military Basis.com*, „Al Udeid Air Force Base in Doha, Qatar”, <https://militarybases.com/overseas/qatar/al-udeid/> (a letöltés ideje: 2021. január 21.).
  - 18 Al-Atrush, Samer és England, Andrew: „US Pushes Saudi Arabia and UAE to Heal Divisions over Yemen”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/77d0118e-acfc-4720-bb2c-c8f507335dcd> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 19.).

- 19 Gause, F. Gregory III: „Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War”, *Brookings*, <http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Papers/2014/07/22-beyond-sectarianism-cold-war-gause/English-PDF.pdf?la=en> (a letöltés ideje: 2014. július 22.).
- 20 Egy iráni elemző 2018-ban egyenesen úgy fogalmazott, hogy „számunkra az Egyesült Államok jelent fenyegetést, nem Szaúd-Arábia”.
- 21 A gázmező iráni része a South Pars, a katari rész a North Dome nevet viseli. *Al-Jazeera*, „Qatar-Iran Ties: Sharing the World’s Largest Gas Field”, <https://www.aljazeera.com/economy/2017/6/15/qatar-iran-ties-sharing-the-worlds-largest-gas-field> (a letöltés ideje: 2017. június 15.).
- 22 *The New York Times*, „Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran”, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html> (a letöltés ideje: 2019. szeptember 14.); *The Guardian*, „Trump Says He Stopped Airstrike on Iran Because 150 Would Have Died”, <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/21/donald-trump-retaliatory-iran-airstrike-cancelled-10-minutes-before> (a letöltés ideje: 2019. június 19.).
- 23 Marsai Viktor és N. Rózsa Erzsébet: „The Late-Comer Friend – Iranian Interests on the Horn of Africa”, *Gulf Research Meeting*, megjelenés alatt.
- 24 *Independent*, „The Resignation of Lebanon’s Prime Minister, Saad Hariri, Has not Gone as Smoothly as the Saudis Wanted”, <https://www.independent.co.uk/voices/saad-hariri-saudi-arabia-middle-east-lebanon-mohamed-bin-salman-a8048141.html> (a letöltés ideje: 2017. november 10.); *Independent*, „Lebanese Prime Minister Saad Hariri Is »Detained« in Saudi Arabia, Says President Michel Aoun”, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/lebanon-saad-hariri-saudi-arabia-detain-prime-minister-hezbollah-michael-aoun-president-a8055691.html> (a letöltés ideje: 2017. november 15.).
- 25 Soler i Lecha, Eduard, Quero, Jordi, Colombo, Silvia és Kamel, Lorenzo: Re-conceptualizing Orders in the MENA Region”, *CIDOB*, https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/project_papers/menara_papers/methodology_and_concept_papers/re_conceptualizing_orders_in_the_mena_region_the_analytical_framework_of_the_menara_project (a letöltés ideje: 2016. november 30.).
- 26 Gause: „Beyond Sectarianism”; A hidegháborús narratíva bővebb elemzését ld. N. Rózsa Erzsébet: „Cold War Modalities – Do They Have a Chance in the Gulf?”, in *Conflict Resolution and Creation of a Security Community in the Gulf Region*, szerk. Tim, Niblock, Talmiz, Ahmad és Degang, Sun (Berlin: Gerlach Press, 2018), 103–119. o.
- 27 Khouri: „The Saudi–Iranian Cold War”.
- 28 Emlékeztet, hogy a két ország 2016-ban szakította meg a diplomáciai kapcsolatait, amikor Nimr Bákír al-Nimr szaúdi síita ajatollah kivégzésére válaszul megtámadták a szaúdi követséget és konzulátust Teheránban, illetve Meshedben. Bővebben ld. N. Rózsa Erzsébet és Szalai Máté: „Az iráni–szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése”, *Külügyi és Külgazdasági Intézet*, https://kki.hu/assets/upload/1_KKI-tanulmany_IRI_SYR_N_Rozsa-Szalai_20160121.pdf.
- 29 Miller, Aaron David: „4 Key Takeaways from the China-Brokered Saudi–Iran Deal”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2023/03/14/china-brokered-saudi-iran-deal-explained-diplomacy-biden/> (a letöltés ideje: 2023. március 14.).
- 30 Sykes, Patrick: „Saudies Discuss Defense Ties with Iran in Further Sign of Detente”, *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-11-30/iran-saudi-detente-expands-to-defense-in-shadow-of-gaza-war?embedded-checkout=true> (a letöltés ideje: 2023. november 30.).

Változó regionális rend a Perzsa-öbölben?

- 31 *Times of Israel*, „Kuwait Says It’ll Be »Last to Normalize« with Israel, Will Stand by Palestinians”, <https://www.timesofisrael.com/kuwaiti-officials-reject-israel-normalization-re-affirm-support-for-palestinians/> (a letöltés ideje: 2020. augusztus 16.).
- 32 Feierstein, Gerald és Guzensky, Yoel: „Two Years on, What Is the State of the Abraham Accords?”, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/two-years-what-state-abraham-accords> (a letöltés ideje: 2022. szeptember 14.).
- 33 Ismaik, Hasan: „Why Oman Didn’t Join the Abraham Accords – Opinion”, *The Jerusalem Post*, <https://www.jpost.com/opinion/article-695221> (a letöltés ideje: 2022. február 1.).
- 34 Ld. Csicsmann László: „Normalizáció és regionális rend a tágabb Közel-Keleten. A deeszkaláció hatása a gyenge államokra és a proxykonfliktusokra” *Külügyi Szemle*, 23. no. 1. (2024): 12–32.; Szalai Máté: „Konnektivitás, apolaritás és egyensúlyozás. Az öbölmonarchiák globális nagyhatalmakkal kapcsolatos politikájának átalakulása”, *Külügyi Szemle*, 23. no. 1. (2024): 33–53.
- 35 Emlékezetes, hogy az Izraellel kötött normalizációs megállapodás egyfajta „adok-kapok” alapon történt: a megállapodásért cserébe az Egyesült Arab Emírségek pl. ígéretet kaptak arra, hogy a régóta áhított F–35-ös vadászgépeket és Reaper drónokat az Egyesült Államok eladja nekik.
- 36 *Vox*, „Israeli–Palestinian Tensions Erupt into Open Conflict”, <https://www.vox.com/22440330/israel-palestine-gaza-airstrikes-hamas-updates-2021> (a letöltés ideje: 2021. május 10.).
- 37 *Doha Institute*, „The 2019–20 Arab Opinion Index”, <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Arab-Opinion-Index-2019-2020-Inbreef-English-Version.pdf> (a letöltés ideje: 2023. augusztus 4.).
- 38 Khatib, Lina: „The Israel–Hamas War Is Boosting Qatar’s Profile – and Intra-Gulf Relations”, *World Politics Review*, <https://www.worldpoliticsreview.com/qatar-israel-hamas-war/?one-time-read-code=257898170216012262928> (a letöltés ideje: 2023. december 4.).
- 39 Uo.
- 40 *Worldometer*, „Countries in the World by Population (2024)”, <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (a letöltés ideje: 2024. február 28.).

1. táblázat⁴⁰
 Az arab országok lakossága
 (kiemelt: az Öböl Menti Együttműködési Tanács államaié)

Ország	A lakosság létszáma
Algéria	45.606.480
Bahrein	1.485.509
Comoros-szigetek	852.075
Dzsibuti	1,136,455
Egyesült Arab Emírségek	9.516.871
Egyiptom	112.716.598
Irak	45.504.560
Jemen	34.449.825
Jordánia	11.337.052
Katar	2.716.391
Kuvait	4.310.108
Libanon	5.353.930
Líbia	6.888.388
Marokkó	37.840.044
Mauritánia	4.862.989
Omán	4.644.384
Palesztina	5.371.230
Szaúd-Arábia	36.947.025
Szíria	23.227.014
Szomália	18.143.378
Szudán	48.109.006
Tunézia	12.458.223
GCC-államok összesen	59.620.288